

ний центр”, 2010. – 300 с.

6. Матвієнко О. В. Основы інформаційного менеджменту: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.

7. Почепцов Г. Теорія комунікації. – К., 1996. – 343 с.

8. Різун В. В. Загальна характеристика масовоінформаційної діяльності // Наукові записки інституту журналістики. – К., 2000. – Т. 1. – С. 15–30.

9. Соловьев А. И. Политическая коммуникация как особый тип информационно-коммуникативных обменов // ПОЛИС. – 2002. – № 3. – С. 5–17.

### References

1. Bebyk V. M. Informacijno-komunikacijnyj menedzhment u global'nomu suspil'stvi: psihologija, tehnologii, tehnika publikacij: [Monografija] / V. M. Bebyk. – K.: MAUP, 2005. – 564 s.

2. Bebyk V. M. Politologija dlja polityka i gromadjanyna: [Monografija]. – K.: MAUP, 2003. – 424 s.

3. Vershinin M. S. Politicheskaja kommunikacija v informacionnom obshhestve / M. S. Vershinin. – SPb.: Izd-vo Mihajlova, 2001. – 253 s.

4. Grachev M. N. Politicheskaja kommunikacija: teoreticheskie koncepcii, modeli, vektory razvitiya / M. N. Grachev. – M.: “Prometej”, 2004. – 328 s.

5. Lilleker D. Politicheskaja kommunikacija. Ključevye koncepty / D. Lilleker; [per. s angl. S. I. Ostnek]. – H.: “Gumanitarnyj centr”, 2010. – 300 s.

6. Matvijenko O. V. Osnovy informacijnogo menedzhmentu: Navch. posibnyk. – K.: Centr navchal'noi literatury, 2004. – 128 s.

7. Pohepcov G. Teorija komunikacii'. – K., 1996. – 343 s.

8. Rizun V. V. Zagal'na harakterystyka masovoinformacijnoi' dijatal'nosti // Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky. – K., 2000. – T. 1. – S. 15–30.

9. Solov'ev A. I. Politicheskaja kommunikacija kak osobyj tip informacionno-kommunikativnyh obmenov // POLIS. – 2002. – № 3. – S. 5–17.

**Makarenko L. P.**, Political Science, Associate Professor Department of Social and Political Sciences, Kyiv University of Management and Entrepreneurship (Ukraine, Kiev), Liliya876@mail.ru

### Political Communication as a Defining Component of a Democratic Political System

*In this article political communication is seen as a defining element of a democratic political system. Attention is drawn to the fact that as a factor and criterion of the democratization of the political system the communication is not investigated, despite the significant developments in this area. Therefore, particular attention is paid to find out what specific features of political communication certify the democracy of political system, and also make the contribution to the formation of democratic political values. We pay separate attention to the specificity of communication in conditions of political crisis. We came to the conclusion, that political communication is consistent with the principles of democracy, if it is based on a constant dialogue between the government and society. This dialogue should take place under the terms of honesty, openness, tolerance, mutual respect, professionalism, willing to hear the opposite side and to take its' opinion, needs and interests. Condition for the effective dialogue in a situation of political crisis is the immediate use of specific steps that minimize mistrust of the people, show the respect for the law, human rights and freedoms.*

**Keywords:** political system, democracy, political communication, communication technology, crisis communication, notification, political consciousness.

**Макаренко Л. П.**, кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры общественных и политических наук, Киевский университет управления и предпринимательства (Украина, Киев), Liliya876@mail.ru

### Политическая коммуникация как определяющая составная демократической политической системы

*Политическая коммуникация рассматривается как определяющий элемент демократической политической системы. Обращается внимание на то, что как фактор и одновременно критерий демократизации политической системы, коммуникация исследована недостаточно, несмотря на весомые разработки в этой области. Поэтому, осуществляется попытка выяснить, какими именно особенностями политической коммуникации свидетельствуют о демократизации политической системы, способствуют формированию демократических политических ценностей.*

*Отдельно рассматривается специфика коммуникации в условиях политического кризиса. Делаются выводы, что политическая коммуникация соответствует принципам демократии, если основывается на постоянном диалоге между властью и обществом. Этот диалог должен происходить на условиях честности, открытости, толерантности, взаимоуважения, профессионализма, а также, при желании услышать другую сторону, учесть мнение, потребности и интересы. Условием эффективного диалога в ситуации политического кризиса является немедленное принятие конкретных шагов, которые минимизируют*

*недоверие народа, продемонстрируют уважение к закону, правам и свободам человека.*

**Ключевые слова:** политическая система, демократия, политическая коммуникация, коммуникативные технологии, кризисная коммуникация, сообщение, политическое сознание.

\* \* \*

УДК 323.276(091)

**Меженська О. В.**

аспірантка кафедри політології та правознавства, Інститут історії, міжнародних відносин та суспільно-політичних наук Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка (Україна, Луганськ), elenka\_mezhenskaya@mail.ru

### ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

*На підставі стислого огляду розвитку компаративного та теоретичного аналізу парадигм та підходів до вивчення проблеми державних переворотів висвітлено еволюцію поглядів представників світової політичної думки щодо державного перевороту як політичного явища, безпосередньо пов'язаного з нелегітимним отриманням або зміною державної влади.*

*Зокрема, досліджено особливості суджень та положень мислителів і філософів Стародавнього світу, Середніх віків, широкого кола політичних діячів Нового й Новітнього часів та дослідників сучасності стосовно проблеми державного перевороту.*

*У результаті узагальнення аналізу основних концепцій щодо розуміння цілей, мотивів та причин державних переворотів стверджується, що головна мета державних переворотів залишається незмінною уже протягом багатьох тисячоліть. Підкреслюється, що державні перевороти зазвичай здійснюються неконституційним шляхом із застосуванням нелегальних способів. Звернуто увагу на зміну рушійних сил та причин державних переворотів з урахуванням історичних особливостей розвитку суспільств.*

**Ключові слова:** політична думка, політична влада, державна влада, державний устрій, державний переворот, палацовий переворот.

Проблема осмислення державних переворотів є однією з найактуальніших у політичній науці, оскільки саме державні перевороты безпосередньо пов'язані з процесом отримання та зміни влади в державі як головного елементу всього політичного в суспільстві. Протягом усього існування людства навколо проблем державної влади розгортається політична боротьба. З часів Стародавнього світу до сьогодні одним із найпоширеніших способів заволодіння державною владою є державні перевороты, що відбуваються у формі відкритої політичної боротьби й у формі інтриг, провокацій, змов тощо. У сучасному світі прикладів демократичного перерозподілу та отримання влади одиниці, тому проблема державних переворотів на сьогодні є досить актуальною. Цю статтю присвячено висвітленню еволюції поглядів представників світової політичної думки щодо державного перевороту на основі огляду розвитку компаративного та теоретичного аналізу парадигм та підходів до вивчення проблеми державних переворотів.

Ретроспективний огляд на погляди, парадигми та підходи до проблеми державного перевороту в історії політичної думки, так званий портретний огляд політичних поглядів мислителів Стародавнього світу: Гомера [10], Гунь Чжуна [13], Люя Бувея [17], Платона [22], Аристотеля [1], Полібія [24], Цицерона [30]; Середніх віків: Августина Блаженного [14], Н. Макіавеллі [19], широкого кола політичних діячів Нового і Новітнього часів, зокрема Ф. Бекона [5], Т. Гоббса [9], П. Бейля [3], І. Канта [15; 16], В. Гюго [11], П. Прудона [25], М. Чернишевського [29], К. Маркса [21] та дослідників сучасності, таких як К. Малапарте [20], М. Петров [23], Е. Люттвак [18], О. Глазунов [7], С. Хантінгтон [28],

М. Банкович [2], О. Галустьян [6], дозволив нам зрозуміти “витоки й корені” сучасних моделей, причин, механізмів і засобів здійснення державних переворотів.

Розуміючи важливість дотримання принципу історизму та методу ретроспекції, вважаємо за необхідне відмітити цінність учень філософів, мислителів та провідних політичних діячів з окресленої проблеми. Незважаючи на те, що опора на минуле є “методологічним анахронізмом” [26, с. 402–404], ми не будемо заперечувати, що багато чого із запропонованого античною наукою є прийнятним для сьогодення.

На ранній стадії розвитку політичної думки світоглядні уявлення мислителів Стародавнього Світу носили міфологічний характер. Міф відігравав роль певної тотальної ідеології та виконував функції легітиматора соціальних норм і політичних порядків. Положення міфів містили моделі суспільно-політичного життя та владних відносин, які не припускали жодних порушень, адже це вважали викликом богам. Істотним аспектом древніх теогенічних і космогонічних міфів є відкрита боротьба за владу над Світом.

Згідно з точкою зору філософів Стародавнього Китаю Гуань Чжуна (VII ст. до н.е.) та Люя Бувея (III ст. до н.е.), причина державних переворотів – це безлад та хаос, які можуть призвести до загибелі держави як політичного утворення. На думку Гуань Чжуна, “якщо в державі має місце безлад в палаці, безлад у стосунках між братами, безлад серед сановників, безлад серед чиновників, безлад серед простого народу, то той, хто править людьми, опиняється в небезпеці. Адже безлад у палаці викликається чварами через заздрощі; безлад між братами викликається егоїзмом угруповань; безлад серед сановників, самовихвалання; безлад серед чиновників викликається залякуванням або обдурюванням чесних і відданих правителю чиновників; безлад серед простого народу викликається недостатністю засобів до існування. Недостатність засобів до існування породжує відсутність моральності, залякування підданих породжує презирство та нехтування; самовихвалання та не поступливість, егоїзм угруповань і чвари через заздрощі породжують перевороти” [13, с. 23–24]. Своєю чергою Люй Бувей зазначає, що заколот та бунт спрямовані на те, щоб “висунути тих, хто володіє дао, і усунути тих, хто втратив дао”, і відбуваються через те, що “володарі нашого світу віддалися своїм пристрастям і віддалилися від народу, і чорноголовим нікому повідати про свої прикросці.., а дурні та лицеміри ні на що нездатні, незважаючи на їх красномовство” [17, с. 5, 130, 131].

Картину політичного життя давньоахейської епохи, героїчного віку XIII–XII ст. до н.е. і VIII ст. до н.е., розкриває перед нами “Іліада” Гомера. Зміна верховних богів Урана, Крона, Зевса; боротьба між братами Аїдом, Посейдоном та Зевсом за “царство на землі та Олімп багатопагорбний відбувалася із застосуванням сили з боку носія влади і з боку претендента на неї та супроводжувалася зміною принципів їх правління та владарювання, що позначалося не лише на взаємовідносинах між самими богами, а й в усіх порядках земного життя людей [10]. У сучасному трактуванні цю боротьбу можна визначити як державний переворот, бо виступ проти божої влади здійснюється всупереч чинним законам та призводить до зміни усталених суспільних порядків. Мета цієї боротьби – влада над Світом, мотив –

бажання більших почестей і багатства, а здійснюють його боги або напівбоги, тобто особи, які мають певне відношення до влади.

Політична думка Греції VI ст. – першої пол. IV ст. розвивалася як форма теоретичного узагальнення політичного життя, що набувало інтенсивності. Було зроблено спробу створити певну систему політичних ідей та теорій щодо питань, пов’язаних із переворотами в державах. А політичні явища, події, їх інтерпретація та функціонування влади ототожнюється з людиною, а не з богом.

Великий давньогрецький філософ Платон запропонував своє бачення державних переворотів. Він звертає увагу на те, що, підбурюючи бідняків до повстання, одна частина багатіїв убиває іншу частину або виганяє її, а державну владу й функції управління розподіляють між собою. Такі дії, на думку філософа, що призводять до “знищення державного ладу, є злочином, який іде наступним після злочину проти богів” [22, с. 309–542].

На відміну від загальних постулатів названих мислителів, Аристотель створив системне та логічно побудоване вчення, яке стосується державних переворотів. Він дослідив ціле коло питань, яке не втратило науково-практичного значення до сьогодні, зокрема визначив цілі, мотиви, першопричини державних переворотів; характер, види, масштаби та наслідки. Аристотель розглядав державний переворот як спосіб заволодіння владою, що призводить до зміни державного устрою та може мати руйнівні наслідки. Філософ звертав увагу на те, що “іноді державні перевороти можуть зазіхати на існуючий державний устрій з метою замінити його на інший, наприклад демократичний олігархічним, або навпаки, а іноді державний устрій залишається без змін, але діячі самі намагаються взяти владу в свої руки”. Він також указував на таку особливість державного перевороту, як “провести часткові зміни з метою скасувати або заснувати якусь посаду в державі”. Серед причин, через які відбуваються державні перевороти, Аристотель вбачав основними: 1. Прагнення людей мати рівні права або отримати певні переваги. 2. Одні наважуються на переворот заради достатку та почестей, інші через побоювання втрати своїх громадянських прав або бажання отримати такі. 3. “Ворожнеча або нахабство, страх, зверхність, презирство, піднесення, позбавлення власності, користоловство можновладців, які провокують у населення вороже ставлення до них і до того “державного устрою”, який дає можливість здійснити переворот. Характер та механізм державного перевороту незалежно від виду державного устрою поліса може варіювати залежно від конкретних обставин, але загальними ознаками, на думку вченого, є насилля або обман. Причому до насилля вдаються або з самого початку, або застосовують його згодом. Обман також може бути двояким: іноді, обдуривши народ, здійснюють переворот у державі з його згоди, а потім шляхом насилля захоплюють владу проти волі народу; іноді впливають на переконання народу й правлять, так би мовити, з його згоди [1, с. 498–536].

Проблеми державних переворотів знайшли відображення і в політичній думці періоду еллінізму (друга пол. IV ст. – II ст. до н.е.). Надаючи оцінку політичним подіям, що відбувалися в Римі, Греції, Македонії, Малій Азії та інших регіонах, Полібій писав: “під час кознів

проти володарів (причому підступи виходять від благородних і відважних), за підтримки народу шляхетні люди скидають тирана й змінюють форму правління на аристократію (владу меншості), яка встановлюється зі згоди народу. Ця форма правління в державі існує до доти, доки влада не набуває рис спадковості й не починає порушувати умови рівноправності й свободи. Тоді аристократія переходить в олігархію (влада заможних), де зловживання владою, користолубство, беззаконність призводять до виступу проти правлячих олігархів, і супроводжуються вбивством одних і вигнанням інших, приводячи до нової форми державності – демократії...” [24]. Отже, причина державних переворотів криється у невдоволенні владою та чинним державним устроєм. Мотивом до перевороту є бажання змінити життя на краще, відстояти свої громадянські права. Рушійною силою виступає середній клас, який спроможний підняти незначні маси до боротьби. Так, Цицерон зазначав, що організуються вони “то під владою знаті, то – народу, а то і однієї особи” [30, с. 244].

Отже, головним чином проблема розуміння державних переворотів філософами Стародавнього Світу полягала у його визначенні. Одні розуміли державний переворот як осмислене, сформоване, непорушне прагнення до влади та засіб реалізації меркантильних цілей. Інші вбачали в державному перевороті засіб отримання певних громадянських прав і свобод та шлях до конструктивних змін у суспільному житті.

Значний вплив на формування політичної думки справило християнство. Абсолютне панування релігії в середньовічному світогляді, культурі, житті відбилося й на політичних поглядах: усі явища у сфері політики оцінювали з позицій християнського вчення. Тому проблема державного перевороту в політичній думці середньовіччя набуває суперечливого характеру. В ідеально-християнській системі цінностей раннього Середньовіччя, так званому “граді небесному”, у якому, за Августином Блаженным, була відсутня будь-яка дисгармонія, безконфліктний ідеал суспільства може бути зруйнований у тій частині людства, яка не увірувала в Бога, де існують грішники, вирують пристрасті та йде постійна боротьба за владу. У розумінні Аврелія, Августина Блаженного, Василя Великого, Леонтія Візантійського та інших авторів патристики державний переворот є формою внутрішнього міжособистісного та міжгрупового конфлікту в державі й порівнюється з гріхом [14]. Зазначимо, що вони розвивали ідею божественного походження державної влади, її зміни, діяльність якої повинна підкорятися реалізації волі бога й належати лише владі релігії.

Для пізньої Середньовічної Європи державні перевороти були мало не нормою. Боротьба за владу супроводжувалася смутами, бунтами, повстаннями, які приносили спустошення та розруху країні. Палацові перевороти було спрямовано на заволодіння державною владою або посадами при дворах, монархіях без зміни державного устрою. Організаторами цих переворотів виступають найбільш наближені до правителя державні діячі, які мають певні владні повноваження.

Актуальність державних переворотів у Середньовічній Європі доводить поява відомої праці “Государ” італійського мислителя Н. Макіавеллі. На його думку, державні перевороти мають певну політичну основу,

тому, розглядаючи політику як автономну галузь людської діяльності, він зазначав, що вона має свої цілі й закони, які не залежать ні від релігії, ні від моралі. Головним виправданням політичної діяльності, метою якої є зміцнення держави, є державне благо та успіх у досягненні поставлених цілей. На думку Н. Макіавеллі, існували два способи дій для досягнення політичних цілей: шлях закону й шлях насильства [19]. Він вважав державні перевороти лише певною політичною технологією, щодо якої повинні бути обізнані правителі задля успішного владарювання.

Наприкінці Середніх віків загальною тенденцією у політичній думці стало остаточне відходження від теологічної інтерпретації політичних подій, пов’язаних із проблемою отримання та зміни влади.

У Новий та Новітній часи в історії політичної думки на перший план виходять соціалістичні ідеї, які відображали прагнення трудового народу до встановлення справедливості. Тому, на думку провідних мислителів та політичних діячів цього періоду, державний переворот є єдиним дієвим засобом усунення влади, яка не спроможна забезпечити реалізацією політичних та економічних прав і свобод громадян. Так, відомий англійський філософ, політик Ф. Бекон зазначав, що “пастирям народів належить розібратися щодо провісників політичних “бур”, які зазвичай усе сильніші, коли справа йде про рівність. Як бурям передують глухий шум вітру та здіймання хвиль, так і державним переворотам передують певні фактори. Філософ вбачає такі причини державних переворотів: матеріальні (голод, зубожіння), політичні (невдоволення, утиски, пригнічення свободи), релігійні нововведення, податки, зміни законів та звичаїв, безрозсудливі домагання до деяких партій, надання переваг та привілеїв чужинцям тощо. Він також звертає увагу, “що коли чвари, розбрат і зіткнення партій відбуваються відкрито та зухвало, то це ознака того, що повага до влади втрачена”, та “коли хитається будь-який з чотирьох стовпів, на яких тримається правління – релігія, правосуддя, рада і казна – людям треба молитися, щоб їх оминула біда” [5, с. 381–386].

Згідно з поглядами англійського філософа, представника помірно-реформаторського напрямку Т. Гоббса “нерозуміння відмінності між народом (populus) і натовпом (multitude) веде до заколоту; надмірно суворі конфіскації, навіть якщо вони справедливі та необхідні, ведуть до заколоту (рівень бідності, відсутність необхідних засобів для підтримання життя та гідності); честолюбство веде до заколоту; надія на успіх (наявність матеріальних засобів, численність прихильників, взаємна довіра та наявність ватажка) веде до заколоту; красномовство, позбавлене мудрості, – єдина необхідна якість для того, щоб підняти заколот. У державах, де відбуваються заворушення громадян, необхідно враховувати два моменти: “по-перше, вчення і ворожі настрої світу, до яких схильні уми окремих громадян; по-друге, особистість тих, хто підбурює, збирає, направляє вже готових громадян на обурення і збройну боротьбу; по-третє, як це відбувається, тобто саму змовницьку діяльність. Під засобами здійснення переворотів Т. Гоббс розумів зброю та повне забезпечення, без яких навіть чисельність не має значення, рівно як зброя без взаємної довіри, а все разом без керманіча, якому вони готові коритися не в силу обставин, якими вони підко-

рені його владі, а добровільно, через повагу до його доблесті, військового досвіду і поділяючи його прагнення, і до всього людина, яка б змогла підняти народ і спонукати до його до дії” [9, с. 389–390]. У розумінні Т. Гоббса будь-яка спроба державного перевороту (бунт, заколот чи повстання) – це злочин, природа якого лежить у недбалому ставленні монархів до управління державою, недосконалість їхнього державного ладу. Державні перевороти здатні руйнувати всі закони божественні й людські, призводять до кровопролиття та руйнують усякий порядок, і будь-який уряд та втягує суспільство до хаосу, насилля і громадянських війн [10, с. 248–255].

Релігійний ідеолог, відомий французький просвітник П. Бейль вбачав у державному перевороті перш за все узурпацію влади, яка не має жодних законних підстав і виправдання, бо наслідком його є спустошення і розруха, які обурюють мирне життя [3, с. 144, 145].

На початку XVIII ст. великий резонанс викликала книга Г. Ноде “Політичні роздуми про високу політику і майстерність державних переворотів”, яка з’явилася в 1639 р. Звертаючись до багатого історичного досвіду державних переворотів, Г. Ноде виділив три основні, на його думку, його різновиди. Перший – це державний переворот, який здійснюється з метою створення або захисту держави, або з метою збереження імперії. Другий – державний переворот як дії, спрямовані на захист інтересів держави. Третій – це акція типу *coup d’etat*. До того ж, автор підкреслив, що державний переворот завжди був несподіваним, таємно організованим та підготовленим явищем. Г. Ноде, як і Н. Макиавеллі, повністю виправдовував право представників влади на застосування насилля задля досягнення політичних цілей [2].

Політичні події, які призводять до суспільно-політичних змін у державі, І. Кант характеризував як “блискавку, яка вдарила в землю” [15, с. 10], як непередбачувані, але неминучі. І вважав, що бунт (як форма державного перевороту) – це відміна всіх заснованих на цивільному праві відносин та відповідно знищення всякого роду права. Тобто “це не зміна державного ладу, а його знищення і потім перехід до кращого державного устрою, який є засобом розв’язання пристрастей і супроводжується встановленням одних правителів на місце інших” [16, с. 266–660].

Думку, що переворот є результатом певних історичних подій розвитку держави, які мають певний соціально-економічний та політичний характер, поділяли В. Гюго [11] та П. Прудон [25]. Головним суб’єктом державного перевороту є сильна та харизматична особистість, яка здатна спонукати народ до застосування насилля, спрямованого на стрімку зміну державного порядку.

Заслугове на увагу вивчення проблеми державних переворотів російським публіцистом, ідеологом революційно налаштованою інтелігенцією М. Чернишевським. Проаналізувавши державні перевороти Франції періоду 1848–1851 рр., причинами перевороту він вважав: недоотримання урядом своїх обіцянок, промислову кризу, що призводить до збільшення безробіття та зростання невдоволень, збільшення податків на продовольчі припаси та поземельний податок, які ведуть до зубожіння населення та бажання політичних діячів та партій відмінити “надмірності адміністративної централізації чиновників

(зволікання та бюрократія) на кшталт того, щоб полагати міст у будь-якому селі, необхідний дозвіл міністра, а щоб побудувати дім або дорогу, необхідний дозвіл уряду”. Переворот Луї Бонапарта 1851 р. призвів до зміни форми державного устрою, прийняття нової конституції та репресій [29, с. 452–453]. М. Чернишевський визначає такі теорії державних переворотів: по-перше, неузгодженість виконавчої та законодавчої влади щодо повноважень; по-друге, уряд не має сили для спротиву інсургентам (озброєним загонам громадянського населення, які протистоять владі).

Теорія “державного перевороту” була провідною в роботах класиків марксизму-ленінізму К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна. Державний переворот, на їхню думку, свідчив про слабкість позицій тих самих правлячих лідерів та прогресу дезорганізації системи влади, що призводило до втрати її легітимності. К. Маркс, визначаючи політичні фактори державного перевороту, відмічав: напружену політичну ситуацію в країні, яка пов’язана зі зростанням соціальних конфліктів, та неспроможність представницької влади утримувати демократичний порядок у суспільстві. Запорукою вдалого державного перевороту він вважав: організаційну ефективність команди, наявність організованих озброєних сил або їх підтримку та партійну підтримку в сукупності з дотриманням принципу прихованості й непередбачуваності в реалізації силового захопту влади [21].

Аналіз політичних вчень цього періоду з окресленої проблематики свідчить, що зростання дестабілізаційних процесів у суспільстві, які набували системного характеру й указували на взаємозалежні кризи у соціальних, економічних і політичних відносинах, призводили не лише до деградації життєзабезпечення в державі, а й до кардинальних змін у масовій свідомості людей. Як правило, це призводило до загострення політичної ситуації в країні, що головним чином пов’язана з питаннями доцільності державної влади.

У центрі уваги вчених XX століття проблеми державних переворотів набули особливої актуальності. Дослідники звертають увагу не лише на встановлення причин, зокрема технології та механізми здійснення переворотів у сучасному суспільстві.

Так, значний вклад у вивчення цієї проблеми вносить італійський дослідник К. Малапарте в монографії “Техніка державного перевороту” [20].

Здійснивши ретельний аналіз державних переворотів 18 брюмера у Франції 1799 р, Жовтневої революції 1917 р. та змови Л. Троцького в Росії, Капповського путчу в Німеччині, військового перевороту Ю. Пілсудського в Польщі, захоплення влади фашистами в Італії, перевороти в Латинській Америці, Китаї, К. Малапарте доводить, що в суспільстві в умовах соціальної кризи складна бюрократична інфраструктура державного управління спрощує захоплення влади політичними меншинами за вмлого використання спеціальної технології переворотів. Автор стверджував, що державний переворот не потребує мобілізації великих мас та відкритої революційної боротьби. Його здійснює добре підготовлена група змовників, яка у відповідний момент усуває колишню владу і всю повноту влади бере на себе [20].

Положення стосовно проблеми державного перевороту представлені в дослідженнях провідного амери-

канського політолога Е. Люттвака в книзі “Переворот: Практичне керівництво” [18]. Розглянувши сутність державного перевороту, автор виділив такі чинники, що визначають його як прогнозовану з елементом непередбачуваності незаконну зміну чинної бюрократичної влади, яку здійснюють цивільні громадяни без певної політичної ідеологізації. Головний, на його погляд, момент: “переворот характеризується проникненням невеликого за чисельністю, але політично досить значущого сегмента в державний апарат, який згодом використовується для повалення законного уряду”. Автор до всього вищезазначеного вказував на необхідність певної стратегії та тактики. Важливими складниками всього набору засобів, використовуваного для здійснення державного перевороту, стає пропаганда й демонстрація, а використання армії або воєнізованих формувань не є обов’язковою умовою перевороту [18, с. 12–27]. Подібних поглядів дотримувався й російський дослідник О. Глазунов [7, с. 38].

Типологію державних переворотів, яку до сьогодні вважають найбільш поширеною, запропонував видатний американський політолог С. Хантінгтон. За основний критерій поділу автор бере політичну мету ініціаторів переворотів та фіксує такі різновиди переворотів: “урядовий державний переворот”, “революційний державний переворот” і “реформістський державний переворот”. Так, у розумінні автора урядовий переворот (government coup) спрямований виключно на зміну керівництва держави, а його ініціатори (вихідці із правлячих кіл) не здійснюють ніяких суспільно-економічних реформ. Тобто переворот такого типу не змінює механізмів функціонування держави. Революційний державний переворот (revolutionary coup), за С. Хантінгтоном, призводить до суттєвих змін політичної, суспільної та економічної структури держави. При цьому повністю змінюється суб’єкт влади. Своєю чергою реформістський державний переворот (reform coup) шляхом проведення поступових політичних, соціальних реформ призводить до часткових змін в устрої та політичній структурі держави [28]. Ці висновки надзвичайно важливі для розуміння сутності та ролі державних переворотів, але деякі аспекти залишаються дискусійними.

Проаналізувавши історичний аспект феномену державний переворот, О. Галустьян виокремив визначальні, на його думку, характеристики державних переворотів: 1. Усунення від влади небажаних осіб або захоплення влади, як правило, із заміною на потрібних представників влади. 2. Зазвичай дії щодо захоплення влади є несподіваними, раптовими, непередбаченими для представників влади і для основної частини суспільства. 3. Насильницькі дії щодо зміни влади переважно відбуваються з використанням військових формувань – національних і найманих. 4. Перевороти, як правило, здійснюються невеликою, добре організованою групою, опозиційно налаштованою щодо діючих владних структур, які більшою мірою належать до військових. Дослідник звертає увагу й на таку особливість державних переворотів: вони супроводжуються значними людськими жертвами в ході перевороту із застосуванням сили або ж із здійсненням репресій над інакомислячими [6, с. 19–25].

В умовах сьогодення політологи та політичні діячі формують нові ідеї, пов’язані з процесами боротьби за владу.

Розглянувши еволюцію розвитку політичної думки відносно проблеми державних переворотів, можна зазначити, що відмінності та особливості уявлень Стародавнього Сходу виходили з божественного характеру влади як складника світового космічного порядку. Політичні ідеї античності, відійшовши від міфологічного до раціонально-логічного пізнання та пояснення процесів зміни та отримання влади, набули форми теорії та ознак цілісності й системності, які були затребувані самим полісом як унікальною формою суспільно-політичного життя та філософією антропоцентризму. Релігійний світогляд Середніх віків містив основи християнської політичної доктрини, яка виходила з того, що влада походить від бога й тому повинна бути підпорядкованою тільки духовній владі. На противагу цьому пізніше з’являється політична ідеологія “макіавеллізму”, яка нехтує нормами моралі та права заради досягнення. З розвитком соціалістичної ідеології боротьба за владу набуває суспільно-політичного характеру та нових форм. Починаючи з Нового Часу й до сьогодення, державний переворот можна вважати способом вирішення певних суспільно-політичних проблем.

Дискусійний характер навколо нелегітимного отримання способів та шляхів зміни політичної влади вказує на необхідність подальшого вивчення феномену державного перевороту.

#### Список використаних джерел

1. Аристотель. Политика. Сочинения в 4 томах [Текст] / Аристотель; [пер. с гр., ред. А. И. Доватура]. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с. – (Филос. наследие. Т. 90 – в надзаг.: АН СССР, Ин-т философии).
2. Банкович М. Государственный переворот, пронунасиенто, путч: теоретический анализ [Текст] / М. Банкович // Весник ВГУ: Серия: История. Политология. Социология. – 2008. – № 2. – С. 3–12.
3. Бейль П. Исторический и критический словарь в 2 томах [Текст] / П. Бейль [общ. ред. и вступ. ст. В. М. Богуславского; пер. с фр.]. – М.: Мысль, 1967. – Т.1. – 391 с. (Филос. наследие. АН СССР, Ин-т философии).
4. Бейль П. Исторический и критический словарь в 2 томах [Текст] / П. Бейль [общ. ред. и вступ. ст. В. М. Богуславского; пер. с фр.]. – М.: Мысль, 1968. – Т. 2. – 510 с. (Филос. наследие. АН СССР, Ин-т философии).
5. Бекон Ф. Сочинения в 2 т. [Текст] / Ф. Бекон [сост., общ. ред. и вст. ст. А. Л. Субботина]. – М.: Мысль, 1972. – Т. 2. – 528 с. (Филос. наследие. АН СССР, Ин-т философии).
6. Галустьян О. А. О государственных переворотах: сравнительно-исторический аспект вопроса [Текст] / О. А. Галустьян // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2010. – № 3. – С. 19–25.
7. Глазунов О. Государственный переворот. Стратегия технологии [Текст] / О. Глазунов. – М.: ОЛМА-ИРЕСС Образование, 2006. – 448 с. (Досье).
8. Гегель Г. Работы разных лет. В двух томах [Текст] / Г. Гегель; [сост., общ. ред. А. В. Гулыгин]. – М.: Мысль, 1971. – Т. 2. – 630 с.
9. Гоббс Т. Сочинения : в 2-х томах / Г. Гегель; [пер. с лат. и англ.; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов]. – М.: Мысль. – Т. 1. – 622 [2] с., 1 л. портр. – (Филос. наследие).
10. Гоббс Т. Сочинения : в 2-х томах / Г. Гегель; [пер. с лат. и англ.; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов]. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – 731 [1] с., 1 л. ил. – (Филос. наследие).
11. Гомер. Іліада [Електронний ресурс] / Гомер; [пер. Б. Тена]. – Режим доступа : [http://www.ae-lib.org.ua/texts/homer\\_iliad\\_ua.htm](http://www.ae-lib.org.ua/texts/homer_iliad_ua.htm) (12.01.14) – Название с экрана.
12. Гюго В. Наполеон Малый [Електронний ресурс] / В. Гюго. – Режим доступа : [http://royallib.ru/book/gyugo\\_viktor/napoleon\\_maliy.html](http://royallib.ru/book/gyugo_viktor/napoleon_maliy.html). (27.11.2013). – Название с экрана.
13. Древнекитайская философия. Собрание сочинений в 2 томах [Текст] / [сост. Ян Хин-Шун, ред. кол. В. Г. Буров, Р. В. Вяткин, М. Л. Титаренко]. – М.: Мысль, 1973. – Т. 2. – 384 с.

(Филос. наследие АН СССР, Ин-т философии).

14. Исаев Б. Ретроспектива взглядов, парадигм и подходов к анализу международных конфликтов и их предупреждению [Текст] / Б. А. Исаев [Общие методологические и концептуальные подходы и проблемы] // Конфликтология. науч.-практ. журн. – 2008. – № 3. – С. 8–34.

15. Кант И. Сочинения в 6-ти томах [Текст] / И. Кант; [под общ. ред. В.Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М.: Мысль, 1963. – Т.1. – 543 с. с ил.

16. Кант И. Сочинения в 6-ти томах [Текст] / И. Кант; [под общ. ред. В.Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М.: Мысль, 1965. – Т.4. – Ч.2. – 478 с. с ил.

17. Льюиши Чуньцю. Весны и осени господина Люя [Текст] / Льюиши Чуньцю [пер. с кит. Г. А. Ткаченко, сост. И. В. Ушакова]. – М.: Мысль, 2010. – 525 с. (Филос. наследие).

18. Люттвак Э. Государственный переворот [Текст] / Э. Люттвак. – М.: Университет Дмитрия Пожарского, 2012. – 326 с.

19. Макиавелли Н. Государь [Электронный ресурс] / Николо Макиавелли [пер.: Г. Муравьевой. Оригинальное издание: Макиавелли Н. Избранные произведения. – М.: Худ. лит., 1982]. – Сканировано с: Макиавелли Н. Государь. – М.: Планета, 1990. OCR: 1998, VV Lab.Spellcheck: Сергей Лычагин. – Режим доступа: lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt. (24.10.2013). – Название с экрана.

20. Малапарте К. Техника государственного переворота [Электронный ресурс] / К. Малапарте. – М.: Аграф, 1988. – Режим доступа: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/History/Malaparte/\\_01.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Malaparte/_01.php) – Название с экрана.

21. Маркс К. 18 брюмера Луи Бонапарта. [Электронный ресурс] / К. Маркс. – Режим доступа: [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/History/Article/marx\\_18.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/marx_18.php) (03.01.2014) – Название с экрана.

22. Платон. Сочинения в 4-х томах [Текст] / Платон. [Пер. с древнегреч.; общ. ред. А. Ф. Loseva, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1994. – Т.3. – 654 с., [2] с. – (Филос. наследие). – В надзаг.: АН СССР, Ин-т философии.

23. Петров М. Механизмы государственных переворотов [Текст] / М. Петров: историко-теоретическое исследование. – М.: АСТ; Минск: Харвест, 2005. – 400 с.

24. Полибий. Всеобщая история в 40 книгах [Электронный ресурс] / Полибий [пер. Ф. Г. Мищенко] – Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3522659> (22.01.14). – Название с экрана.

25. Прудон П. Что такое собственность? или Исследование о принципе права и власти; Бедность как экономический принцип; Порнократия, или Женщины в настоящее время [Текст] / П. Прудон; [Подгот. текста и коммент. В. В. Сапова]. – М.: Республика, 1998. – 367 с.

26. Савельева И. Теория исторического знания: учебное пособие [Текст] / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. – СПб.: Алетей. Историческая книга, – 2007. – 523 с.

27. Сивкина Ю. Путч Хилона в Спарте [Текст] / Н. Ю. Сивкина // Мнемон: исследование и публикации по истории античного мира. – 2006. – № 5. – С.241–250.

28. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах [Электронный ресурс] / С. Хантингтон [пер. с англ. В. Р. Рокитенского]. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/polit/pol041.htm>.

29. Чернышевский Н. Сочинения в 2-х томах [Текст] / Н. Г. Чернышевский [редкол.: М. Б. Митин и др.; ред. изд. и авт. вступ. ст. И. К. Пантин; сост. и примеч. В. И. Приленского]. – М.: Мысль, 1986. – Т.2. – 805 с.

30. Цицерон. Философские трактаты [Текст] / Цицерон [отв. ред., сост. и авт. вступ. ст. Г. Г. Майоров; пер. с лат. М. И. Рижского]. – М.: Наука, 1985. – 374 с.

## References

1. Aristotel'. Politika. Sochinenija v 4-h tomah [Tekst] / Aristotel'; [per. s gr., red. A. I. Dovatura.]. – M.: Mysl', 1983. – T.4. – 830 s. – (Filos. nasledie. T.90 – v nadzag.: AN SSSR, In-t filosofii).

2. Bankovich M. Gosudarstvennyj perevorot, pronunsiamento, putch: teoreticheskij analiz [Tekst] / M. Bankovich // Vesnik VGU: Serija: Istorija. Politologija. Sociologija. – 2008. – № 2. – S. 3–12.

3. Bejl' P. Istoricheskij i kriticheskij slovar' v 2-h tomah [Tekst] / P.Bejl' [obshh. red. i vstup. st. V.M. Boguslavskogo; per. s fr.]. – M.: Mysl', 1967. – T. 1. – 391 s. (Filos. nasledie. AN SSSR, In-t filosofii).

4. Bejl' P. Istoricheskij i kriticheskij slovar' v 2-h tomah [Tekst] / P.Bejl' [obshh. red. i vstup. st. V. M. Boguslavskogo; Per. s fr.]. – M.: Mysl', 1968. – T. 2. – 510 s. (Filos. nasledie. AN SSSR, In-t filosofii).

5. Bekon F. Sochinenija v 2-h t. [Tekst] / F.Bekon [sost., obshh. red. i vst. st. A. L. Subbotina]. – M.: Mysl', 1972. – T. 2. – 528 s. (Filos. nasledie. AN SSSR, In-t filosofii).

6. Galust'jan O. A. O gosudarstvennyh perevorotah: sravnitel'no-istoricheskij aspekt voprosa [Tekst] / O. A. Galust'jan // Mezhdunarodnoe ugovolnoe pravo i mezhdunarodnaja justicija. – 2010. – № 3. – S. 19–25.

7. Glazunov O. Gosudarstvennyj perevorot. Strategija tehnologii [Tekst] / O.Glazunov. – M.: OLMA-PRESS Obrazovanie, 2006. – 448 s. (Dos'e).

8. Gegel' G. Raboty raznyh let. V dvuh tomah [Tekst] / G. Gegel'; [sost., obshh. red. A. V. Gulygin]. – M.: Mysl', 1971. – T. 2. – 630 s.

9. Gobbs T. Sochinenija v 2-h tomah / G.Gegel'; [per. s. lat. i angl.; sost., red. izd., avt. vstup. st. i primech. V. V. Sokolov]. – M.: Mysl'. – T. 1. – 622 [2] s., 1 l. portr. – (Filos. nasledie).

10. Gobbs T. Sochinenija v 2-h tomah / G. Gegel' ; [per. s. lat. i angl.; sost., red. izd., avt. vstup. st. i primech. V. V. Sokolov]. – M.: Mysl', 1991. – T. 2. – 731 [1] s., 1 l. il. – (Filos. nasledie).

11. Gomer. Iliada [Jelektronnyj resurs] / Gomer ; [per. B. Tena]. – Rezhim dostupa : [http://www.ae-lib.org.ua/texts/homer\\_iliad\\_ua.htm](http://www.ae-lib.org.ua/texts/homer_iliad_ua.htm) (12.01.14) – Nazvanie s jekrana.

12. Giugo V. Napoleon Mal'j [Jelektronnyj resurs] / V.Giugo. – Rezhim dostupa : [http://rovallib.ru/book/gyugo\\_viktor/napoleon\\_malij.html](http://rovallib.ru/book/gyugo_viktor/napoleon_malij.html). (27.11.2013). – Nazvanie s jekrana.

13. Drevnekitajskaja filosofija. Sobranie sochinenij v 2 tomah [Tekst] / [sost. Jan Hin-Shun, red. kol. V. G. Burov, R. V. Vjatkin, M. L. Titarenko]. – M.: Mysl', 1973. – T.2. – 384 s. (Filos. nasledie AN SSSR, In-t filosofii).

14. Isaev B. Retrospektiva vzgliadov, paradig i podhodov k analizu mezhdunarodnyh konfliktov i ih preduprezhdeniju [Tekst] / B. A. Isaev [Obshhie metodologicheskie i konceptual'nye podhody i problemy] // Konfliktologija. nauch.-prakt. zhurn. – 2008. – № 3. – S. 8–34.

15. Kant I. Sochinenija v 6-ti tomah [Tekst] / I. Kant ; [pod obshh. red. V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T. I. Ojzermana]. – M.: Mysl', 1963. – T. 1. – 543 s. s il.

16. Kant I. Sochinenija v 6-ti tomah [Tekst] / I. Kant ; [pod obshh. red. V. F. Asmusa, A. V. Gulygi, T. I. Ojzermana]. – M.: Mysl', 1965. – T. 4. – Ch. 2. – 478 s. s il.

17. Ljuishi Chun'cju. Vesny i oseni gospodina Ljuja [Tekst] / Ljuishi Chun'cju [per. s kit. G. A. Tkachenko, sost. I. V. Ushakova]. – M.: Mysl', 2010. – 525 s. (Filos. nasledie).

18. Ljuttvak Je. Gosudarstvennyj perevorot [Tekst] / Je. Ljuttvak. – M.: Universitet Dmitrija Pozharskogo, 2012. – 326 s.

19. Makiavelli N. Gosudar' [Jelektronnyj resurs] / Nikolo Makiavelli [per.: G.Murav'evoj. Original'noe izdanie: Makiavelli N. Izbrannye proizvedenija. – M.: Hud. lit., 1982]. – Skanirvano s: Makiavelli N. Gosudar'. – M.: Planeta, 1990. OCR: 1998, VV Lab.Spellcheck: Sergej Lychagin. – Rezhim dostupa : lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt. (24.10.2013). – Nazvanie s jekrana.

20. Mалапарте К. Техника государственного переворота [Jelektronnyj resurs] / K. Malaparte. – M.: Agraf, 1988. – Rezhim dostupa : [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/History/Malaparte/\\_01.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Malaparte/_01.php) – Nazvanie s jekrana.

21. Marks K. 18 brjumeru Lui Bonaparta. [Jelektronnyj resurs] / K. Marks. – Rezhim dostupa : [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/History/Article/marx\\_18.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/marx_18.php) (03.01.2014) – Nazvanie s jekrana.

22. Platon. Sochinenija v 4-h tomah [Tekst] / Platon. [Per. s drevnegrech.; Obshh. red. A. F. Loseva, V. F. Asmusa, A. A. Taho-Godi]. – M.: Mysl', 1994. – T. 3. – 654 s., [2] s. – (Filos. nasledie). – V nadzag.: AN SSSR, In-t filosofii.

23. Petrov M. Mehanizmy gosudarstvennyh perevorotov [Tekst] / M.Petrov: istoriko-teoreticheskoe issledovanie. – M.: AST; Minsk : Harvest, 2005. – 400 s.

24. Polibij. Vseobshhaja istorija v 40 knigah [Jelektronnyj resurs] / Polibij [per. F. G. Mishhenka] – Rezhim dostupa : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3522659> (22.01.14). – Nazvanie s jekrana.

25. Prudon P. Chto takoe sobstvennost'? ili Issledovanie o principe prava i vlasti; Bednost' kak iekonomicheskij princip; Pornokratija, ili Zhenshhiny v nastojashhije vremena [Tekst] / P.Prudon; [Podgot. teksta i komment. V. V. Sapova]. – M.: Respublika, 1998. – 367 s.

26. Savel'eva I. Teorija istorichnogo znanija: uchebnoe posobie

[Tekst] / I. M. Savel'eva, A. V. Poletaev. – SPb. : Aleteja. Istoricheskaja kniga, – 2007. – 523 s.

27. Sivkina Ju. Putsch Hilona v Sparte [Tekst] / N. Ju. Sivkina // Mnemon: issledovanie i publikacii po istorii antichnogo mira. – 2006. – № 5. – S. 241–250.

28. Hantington S. Politicheskij porjadok v menjajushhihsja obshhestvah [Jelektronnyj resurs] / S. Hantington [per. s angl. V. R. Rokitskogo]. – Rezhim dostupa : <http://www.alleng.ru/d/polit/pol041.htm>.

29. Chernyshevskij N. Sochinenija v 2–h tomah [Tekst] / N. G. Chernyshevskij [redkol. : M. B. Mitin i dr.; red. izd. i avt. vstup. st. I. K. Pantin; sost. i primech. V. I. Prilenskogo]. – M. : Mysl', 1986. – T. 2. – 805 s.

30. Ciceron. Filosofskie traktaty [Tekst] / Ciceron [otv. red., sost. i avt. vstup. st. G. G. Majorov; per. s lat. M. I. Rizhskogo]. – M. : Nauka, 1985. – 374 s.

**Mezhenskaya O. V.**, PhD student of the Department of Political Science and Law Institute of History, international relations and political sciences Luhansk National Taras Shevchenko University (Ukraine, Lugansk), [elenka\\_mezhenskaya@mail.ru](mailto:elenka_mezhenskaya@mail.ru)

#### The problem of a coup in the history of political thought

The purpose of this article is on the basis of a brief overview, comparative analysis of theoretical paradigms and approaches to the study of the evolution of coups to determine the representatives of world political thought views as for the coup as a political phenomenon directly related to illegitimate got holder changes in government.

In particular case the peculiarities of statements and principles of ancient thinkers and philosophers, notionalists of the middle ages, a wide range of political figures of New Era and modern researchers on the problem of a coup are analyzed.

As a result of generalization the summary analysis of the basic concepts which are constructed on understanding the aims, motives and causes of coups the author states that the main objective of coups has been constant during millennia. There is accentuated a tendency that government coups are commonly realized by unconstitutional ways with a help of illegal manners. We pay attention on dynamics and the purposes of the coups considering historical peculiarities of society evolution.

**Keywords:** political thought, political power, state power, government coup, palace coup, state system.

**Меженская Е. В.**, аспирантка кафедры политологии и права, Институт истории, международных отношений и общественно-политических наук Луганского национального университета им. Тараса Шевченко (Украина, Луганск), [elenka\\_mezhenskaya@mail.ru](mailto:elenka_mezhenskaya@mail.ru)

#### Проблема государственного переворота в истории политической мысли

На основании краткого обзора развития компаративного и теоретического анализа парадигм и подходов к изучению проблемы государственных переворотов освещено эволюцию взглядов представителей мировой политической мысли в отношении государственного переворота как политического явления, непосредственно связанного с нелегитимным получением или изменением государственной власти.

В частности, исследованы особенности суждений и положений мыслителей и философов Древнего мира, Средних веков, широкого круга политических деятелей Нового и Новейшего времени и исследователей современности по проблеме государственного переворота.

В результате обобщения анализа основных концепций в понимании целей, мотивов и причин государственных переворотов утверждается, что главная цель государственных переворотов остается неизменной уже на протяжении многих тысячелетий. Отмечается, что государственные перевороты обычно осуществляются неконституционным путем с применением нелегальных способов. Обращено внимание на изменение движущих сил и причин государственных переворотов с учетом исторических особенностей развития обществ.

**Ключевые слова:** политическая мысль, политическая власть, государственная власть, государственное устройство, государственный переворот, дворцовый переворот.

\* \* \*

УДК 130.122

**Шедяков В. Е.**

доктор социологических наук, кандидат экономических наук, главный научный сотрудник, Национальный институт стратегических исследований при Президенте Украины (Украина, Киев), [shedyakov@mail.ru](mailto:shedyakov@mail.ru)

#### ВОЗМОЖНОСТИ ФОРСАЙТ–ПРОГРАММИРОВАНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ ЗАДАЧ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ МОБИЛИЗАЦИИ

Освещается роль форсайт–программирования для успеха процессов социокультурной мобилизации общества. Распространение в глобальном масштабе тенденций и логик развития анализируется как предпосылки и условия формирования общества когнитариата, информационной эры, моделей постмодерна, рефлексии постнеклассической науки, шестого технологического уклада и экономики знаний. Выделение и поддержка “точек развития” рассматривается как фактор соединения стратегии культивирования общей среды с выделением “анклавов прогресса” при концентрации там возможностей прогресса.

В связи с этим форсайт–программирование исследуется в соответствии с умением добиться успеха при новых возможностях и угрозах, использовании социально–экономических инноваций времени. В частности, как важные предвестники достижения продуктивности в применении форсайта изучаются комплексность и концентрированность решений и действий. При этом как методологии сегодня часто привлекаются технологии “мозговой атаки”, “заражения развитием”, SWOT–анализа, фокус–групп, сценарного планирования и т.п. Соответственно, фиксируются и воспроизводятся как состояние озарения, так и конвейерность открытий. Для продуцирования нового используются в синергетическом всплеске возможности подосознания и сознания на индивидуальном и социальном уровнях, иррациональные и рациональные основания творчества.

Таким образом, применение методологий форсайт–программирования оказывается созвучным возможностям (пост)современности направлением эффективного синтеза возможностей развития. При наличии процедурно–технологического соответствия, разнообразия и компетентности привлеченных, достаточного, мотивированного и готового к участию в социально значимых коммуникациях экспертного сообщества, гибкого модератерства, верного взвешивания оценки сложившейся ситуации и правильных прогнозах развития, оно может стать серьезным фактором устойчивого развития.

Дальнейшее научное осмысление темы связывается с детализацией условий, методик, подходов к реализации форсайта (в частности, продуктивных).

**Ключевые слова:** форсайт, форсайт–программы, форсайт–программирование.

(статья друкється мовою оригіналу)

Распространение в глобальном масштабе тенденций и логик развития, выступающих в виде неотъемлемых предпосылок и обязательных условий формирования общества когнитариата, информационной эры, моделей постмодерна, рефлексии постнеклассической науки, шестого технологического уклада и экономики знаний ранжирует акторов соответственно умениям добиться соответствия новым возможностям и угрозам, использовать социально–экономические инновации времени. При этом выделение и поддержка “точек развития” соединяет стратегии культивирования общей среды и культуры с выделением “анклавов прогресса” при концентрации там возможностей прогресса.

Так, обеспечение кластерно–синергетичной эффективности инноваций социетального уровня и подготовка цепной реакции последующих трансформаций требует концентрации (территориальной локализации, целевого выделения, методологического очерчивания). В свою очередь, для поддержки качества и вектора влияния специальных режимов крайне важным выступает налаженный информационный режим, создание адекватной информационной инфраструктуры, качественный инновационный менеджмент [1–6]. Как известно, широкие возможности предпосылки для этого создаются режимом форсайта (от англ. Foresight — взгляд в будущее, предвидение), который в частности, рассматривается как процесс, связанный с систематическими попытками заглянуть в отдаленное будущее науки, техноло-